

a kereskedelem szerepével magyaráznánk, hanem a markomann háborúkkal, amelyek során a quádokhoz és markomannokhoz, valamint északi szomszédaikhoz igen sok pannóniai eredetű tárgy került mint zsákmány. A markomann háborúk másfelől a kereskedelmi kapcsolatok felbomlásához vezettek; az importtárgyak számának nagy visszaesését Commodustól kezdve elsősorban a háborúk szerepére lehet visszavezetni. Commodus után, amikor egyfelől a határokon túli népmozgalmak, másfelől a dunai provinciákba történő sorozatos betörések meggátolták a Barbaricummal való kereskedelem feléledését, Pannónia végérvényesen elveszítette korábbi jelentőségét az Észak felé irányuló kereskedelemben.

Majewski professzor könyve minden bizonnyal jelentős ösztönzéseket fog adni a további kutatásoknak a lengyelországi római import, valamint a lengyel területek és Pannónia közötti kereskedelmi kapcsolatok vizsgálatában. Reméljük, hogy a közeljövőben meg fog történni a teljes lengyelországi római importanyag corpus-szerű kiadása is.

Alföldy Géza

Schmidt, B., Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Halle (Saale). 1961 Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle, Heft 18. Veb Max Niemeyer Verlag. 236 lap, 64 kép, 86 tábla, 4 térkép.

A közép-németországi germán emlékművek kitűnő kutatója összefoglaló nagy művében a thüringek régészeti hagyatékát tárgyalja, a későrómai kortól a VII. századig terjedő időszakot. E korszakot nálunk inkább korai népvándorláskornak nevezhetnők — különösen akkor, ha a népvándorlások határát a késői keleti nomádok beköltözésével vonjuk meg. A nyugati irodalom tekintélyes hányada a Schmidt által feldolgozott időszakot „merovingkornak” nevezi. A szerző helyes történeti megfontolásból nem veszi át a meroving-kor megjelölést; valóban a meroving frank hatalom csak 531 után terjeszti ki uralmát Közép-Németországra.

A thüring régészeti leletek új feldolgozása elsőrendű jelentőségű. A thüringek és szövetségeseik ugyanis az egyetlen olyan germán nép, amely az V. sz. folyamán nem valamelyik újonnan meghódított római provincia területén települ le és rendezkedik be, hanem Szabad-Germánia területén vészeli át a hun vihart. Fejedelmek hatalma, katonai arisztokráciájuk ereje már a IV. században olyan jelentős, hogy az V. században római területek és lakosság leigázása nélkül is feudális uralkodó osztállyá kezd átalakulni. E folyamat a század második felében a thüring állam és királyság kialakulásába torkollik. Mi sem bizonyítja világosabban, hogy az V—VI. századi új germán feudális államok létrejöttében nemcsak a provinciális leigázása volt a döntő tényező! Annál meglepőbb viszont az a magas kulturális szint, amelyet a fiatal állam a provinciális kézműipar tevékeny segítségével nélkül is elér az V—VI. sz. fordulójára. E fejlődést a thüring állam rendkívül szerencsés földrajzi fekvésének köszönheti, amennyiben mintegy központi helyet foglal el a Rajna és Duna közti kelet-nyugati és Itália és Észak közti észak-déli utak mentében.

Schmidt a kutatás történetének és eredményeinek összefoglalása (I. fej.) után a leletek új időrendi csoportosításával kezdi t.képpen munkáját (II. fej.). A kronológiát, J. Werner módszerét követve, az éremmel kezelt sírokra építi. Eredményei azonban nem Werner beosztását követik, hanem K. Böhrer újabb kronológiai rendszerét, amelynek lényegében Közép-Németországra érvényes új változatát adja. Négy időrendi szakaszt különböztet meg: I. (375—450), II. a. (450—480), b. (480—525), III. a. (525—560) b. (560—600), IV. (600—700). Az egyes csoportok jellemző leleteit, illetve síregyütteseit rajzos táblázatok szemléltetik.

Werner és Böhrer kerek időhatárokat osztott időrendjüket elsősorban frank leletegyüttesekre építve készítették. A meroving frank államban az V. sz. végétől a VII. sz. végéig nem játszódtak le olyan elhatároló

történeti események, amelyek a régészeti leletek történeti keltezését tennék okvetlenül szükségessé. A thüring régészeti leletekkel azonban szerintem nem egészen így állunk. Alig valószínű pl., hogy azok a frank hadjáratok, amelyek 531—534 között leverik a thüring államot, kiirtják, menekülésre kényszerítik, vagy fogságba hurcolják a thüring nemességet és Thüringiát lényegében frank tartománnyá teszik, ne jelentenének sorsdöntő csomópontot a leletek időrendjében. Ugyanezt mondhatjuk a warnok 595 évi leverésére és megtizedelésére is. Az is valószínű, hogy az avarok és szlávok 561—568 között elkezdődő támadásai, nemkülönben a két Duna-medencei germán állam a gepida és langobard 568 évi megszűnése szintén döntő jelentőségű fordulópont a közép-németországi régészeti leletek további alakulásában. Az önálló thüring régészeti fejlődés végleges megszakadásában végül nyilván nem csekély szerepet játszottak a 630-as évek után sorozatosan betörő majd beköltöző szláv csoportok. — Valóban, ha az itt felvetett szempontok szerint figyelmesen végignézzük Schmidtnak a thüringiai temetők élettartamáról készített szemléltető táblázatát, akkor tényleg azt figyelhetjük meg, hogy számos temető az 530-as években szűnik meg, számos az 560-as években, végül pedig több 600 táján. Ezzel szemben a frank közigazgatás megerősödését tükröző, tkp. már frank jellegű leleteket tartalmazó IV. csoport temetői általában csak 600 körül kezdődnek.

A III. fejezet a telepeket, a telepek leleteit, települési központok kialakulását és a telepek és temetők földrajzi és történeti viszonyát elemzi. A mintaszerű fejezethez a magunk részéről továbbra is csak azt a negatívumot fűzhetjük, hogy nálunk ebből az időszakból sem gepida sem langobard telepeket nem ismerünk, igaz nem is nagyon kutattunk utánuk.

A települési viszonyok ismertetését a temetők alapos és szintén mintaszerű értékelése követi. Az értelmezett temetőtérképekről világosan leolvasható a temetők szerkezete: harcosok és gazdag nők, szabadok és rabszolgák, férfiak, nők és gyermekek aránya és viszonya. A térképeken feltünteteti a fontosabb leleteket pl. kardokat is. Nagy jelentőségű a weimari Nordfriedhofnak, a szerző által már korábban is közzétett, belső időrendi elemzése. Megtudjuk ugyanis belőle, hogy ezek a „sorosnak” nevezett temetők valójában egymás melletti nemzetségi temetkezési csoportokból alakultak idők folyamán ki. Egy-egy nemzetségi csoportban 150—200 éven keresztül temetkeztek egy időben a temető egész területén. Ugyanez derült ki legutóbb a köln—müngersdorfi nagy frank temető szerkezetéről, de László Gyula elemző munkássága révén a VII—VIII. századi avarkori temetőkről is.

A közép-németországi temetőkben a sírok, kevés É—D-i kivételtől eltekintve, Ny—K-i irányításúak. A temetkezési esontvázas, a későrómai kori halothamvasztás az V. sz.-tól kezdve egyre ritkább, de még előfordul. Viszonylag gyakoriak a nálunk eddig csaknem ismeretlen kettős-sírok, sokszor még előkelő harcosok vagy nők esetében is.

A sírok szerkezetéről, a leletek viseleti és mellékleti helyzetéről az eddig feltárt közel 2000 sírhoz képest viszonylag kevés jó adattal szolgál a könyv. Látszik, hogy nagyjából régi, csak a leleteket összegyűjtő, ásatások anyagára épül. A karddal, lándzsával, nyíllal és pajzsval felszerelt harcosok és a fibulákkal és gyöngyökkel ékesített előkelő nők viselete lényegében egyezik a pannóniai langobard felszereléssel, és fontos összehasonlító anyagot nyújt. Ugyanezt mondhatjuk a deszkából ácsolt vagy fatörzsből kivájt koporsós temetkezésekről, amelyekkel kapcsolatban Schmidt helyesen feltételezi, hogy számuk lényegesen nagyobb, mint az a régi ásatási jelentésekből kitűnik. A legelőkelőbb langobard sírokból jól ismert cölöpökre épített fa halotti házak is gyakoriak a thüringeknél. A kőpakolás általánosabb, mint a langobardoknál, nyilván a kőben gazdagabb vidék következtében.

Meglepő a lótemetkezések feltűnően nagy száma, 52 eltemetett lórol ad számot a munka. Ezek kivétel nélkül önálló állatsírok, egy-két ló vagy ló és kutya temetkezések. A thüring ló és kutya temetkezések pon-

tos párját ásta ki legutóbb Kovrig Ilona Keszthelyen, feltehetőleg VI. századi germán sírból. Melléklet ugyanis ezekben az állásírókban sohasem fordul elő, még zablá vagy lószerszámrészek sem. A pannóniai langobardoknál eddig mindössze egy önálló lötemetkezést ismerünk a szentendrei 47. sírból, a többi esetben Vörsön és Szentendrén a ló és gazdája közös sírba kerülnek éppúgy, mint a korabeli csehországi germán sírokban.

A IV. fejezet a leletekkel, elterjedésükkel, eredetükkel, kapcsolataikkal és időrendi beosztásukkal foglalkozik. A fejezetet kitűnő időrendi táblázat vezeti be, amely a fibulák, csatok, üvegek és a kerámika fejlődését szemlélteti.

Schmidt a leletek értékelését a kerámika elemzésével és rendszerezésével kezdi. Felismeri az edényművesség rendkívüli fontosságát a pontosabb időrend kifinomításában, az egyes etnikai csoportok eredetének és fejlődésének vizsgálatában, a thüringek és más szomszédnépek kapcsolatainak felderítésében. Tudatosan épít tehát a fazekasságra, értékelésének legnagyobb és legalaposabb része foglalkozik vele. Szempontját — amellyel az őskori és római kori kutatás kifinomult kerámikaelemző módszerét alkalmazza a népvándorláskorban — tanácsos lenne alaposan megvizsgálni a hazai népvándorláskori kutatásnak is. Az eddigi hazai publikációk többsége ugyanis az edényeket aféle szükséges rosszként kezelte. 20–30 kisméretűre fényképezett edényt zsúfolt egy-egy táblára, amelyeken sokszor a formák is alig látszanak, nem a részletek, technika vagy díszítés. Ezekhez az ábrákhoz méltó általában értékelésük is. — Elég Schmidt eredményeit és 20 szép tábláját áttekinteni, hogy meggyőződjünk az eddigi hazai gyakorlat helytelenségéről.

Az értékelés másik fontos része az ékszművesség, elsősorban a fibulák elemzése. Valóban, ezek alkotják a népvándorláskori germán törzsek legjellegzetesebb és legszebb hagyatékát. Ebben a részben kapjuk a közismert thüring fibulák teljes publikációját, egyes változataik csoportosítását és elterjedési térképét. Szerepel köztük a várpalotai 17. sír thüring fibulája is, ez az összes ismert darab közt a legkisebb méretű. Jelentős még a rositzai és krefeldi típusú fibulák összefoglaló ismertetése. A fibulák sorát a korong, madár és S-alakú fibulák ismertetése zárja le, ezek többnyire szintén jellegzetes közép-németországi típusok. A többi ékszereket a gyöngyöket, fülbevalókat, karpereceket, gyűrűket sőt még a szép sorozatot alkotó brakteátákat is sommásabban tárgyalja a szerző. Jó tipológiai képet nyújt viszont a fésűk fejlődéséről. A használati tárgyakat pl. bronzedényeket, fa vödöröket továbbá a férfi felszerelés és fegyverzet darabjait, mint a kovácsolt vas kardokat, lándzsákat, nyílhegyeket, harcibaltákat, pajzsdurokat, késeket, ollókat véleményem szerint talán túl röviden foglalja össze. A kovácsművesség összes készítményei, típusai és problematikája többet érdemeltek volna a könyvben szereplő néhány lapnál és négy rajzos táblánál.

A stösseni sisak tárgyalása kapcsán a baldenheimi típusú sisakokról adott elterjedési térképet ki kell egészítenünk a néhány éve a Szerémségben napvilágra került batajnici sisakkal.

Az V. fejezet a koponyatorzítás elterjedésével és kérdésével foglalkozik. Számuk a thüringeknél meglepően nagy, éppúgy, mint a hunok egyik leghűségesebb alattvalójánál a gepidáknál. A torzított koponyás sírok régészeti vizsgálatából kitűnik, hogy a hun birodalom felbomlása után csakhamar kiveszik ez a szokás a thüringeknél; ugyanezt sikerült a pannóniai germánok esetében megfigyelnünk.

A VI. fejezet a leletanyag történeti, gazdasági és társadalmi értékelését nyújtja. Megállapítja a szerző, hogy az V–VI. sz.-i thüring temetők viszonylag kicsik, a sírok száma 30–140 között mozog. A temetők nem egy-

forma gazdagok. Főleg a fejedelmi székhelyek, mint Weimar és Stössen közelében egészen gazdag nemesi temetőket tártak fel, ismerünk teljes egészében szabadoktól használt kisebb temetőket mint Obermöllern, végül szolgatemetkezésektől erősen tarkított temetőket mint pl. Ammern.

A fegyverrel eltemetett férfiak (nemesek és szabadok) arányát egy-egy temetőben az összes felnőtt férfiak statisztikai táblázatához viszonyítva plasztikus képet nyerünk az uralkodóréteg és a függőhelyzetben levők viszonyáról. A thüring államban a V–VI. században nemeseket, szabadokat és szolgákat lehet megkülönböztetni.

A kereszténység a korabeli germán államok közül legkevésbé a thüringeket érintette. A VI. sz. elején találkoznak először nyomaival, nyilván a keleti gót és thüring uralkodóház között létrejött házassági kapcsolattal összefüggő érintkezések révén. Jelentősebb keresztény hatások csak a frankok benyomulásától kezdve érik a területet. Az ősi germán vallás emléke a néhány runafelirat.

A fejezet egyéb érdekességei közül számunkra különösen jelentős a thüring-langobard kapcsolatok tárgyalása. Schmidt a várpalotai 5. és 35. sír edényeinek naumburgi és weissenfelsi párhuzamaira hívja fel a figyelmet, továbbá a mindkét nép hagyatékában közös behúzott peremű fazekakra. A várpalotai 17. sír thüring fibuláját már említettem, mint közép-németországi készítményt. Ezzel szemben a Schmidtnél említett egyik stösseni fibulapár langobard elemei szerintem nem okvetlenül közvetlen kapcsolatok eredményei. A kapcsolatok sora egyébként az utóbbi évek langobard temető feltárásai következtében jelentősen megnövekedett, mégpedig nemcsak a kerámika, hanem a fém és ékszművesség területén is.

Az értékelést a politikai történet összefoglalása zárja le, amelyben Schmidt teljes mértékben felhasználja az új régészeti eredményeket is, és segítségükkel tömör, plasztikus képet rajzol a thüring nép V–VII. sz.-i soráról.

A könyvet kitűnő irodalmi jegyzék teszi még használhatóbbá és 337 leelőhely rövid jellemzése teljessé. Az utóbbit jó elterjedési térképek kísérik. A könyvet L. Schott antropológiai függeléké egészíti ki, amelyben a torzított koponyákkal foglalkozik.

A könyv táblái szépek és jól szerkesztettek. Az első táblákon a legfontosabb ásatási felvételeket, különösen a lósírokat láthatjuk. Majd 20 táblán a kerámika következik, utána az üvegek, bronzedények és vödörök, 13 tábla a fibula, továbbá az ékszerek, brakteáták, csatok és szíjvégek.

A típus táblák után a 48–86 tábla a több mint egy évszázados kutatás legszebb és legfontosabb síregyütteseit mutatja be, köztük olyan híres temetők, mint Weimar, Obermöllern és Stössen újraközölt nagyjelentőségű sírjait. Elmondhatjuk, hogy a még közöletlen mühlhauseni és a csak részben közölt stösseni temető kivételével valamennyi fontos thüring leletet megtalálhatjuk a könyvben.

A logikus felépítés, a leletek módszeres és higgadt elemzése és mindenkor biztoskező elhelyezése a népvándorláskor emlékei között, végül a bemutatott anyagnak minden lényegre kiterjeszkedő csaknem teljesnek mondható összeállítása teszi B. Schmidtné könyvét az európai népvándorláskori kutatás alapvetően fontos munkájává, a thüring kutatásnak pedig legfontosabb határkövévé. Az V–VII. századi hazai germán emlékek feldolgozásában — bizony mondhatjuk — a következő évtizedek egyik legfontosabb forrása lesz ez a mű.

Bóna István